

Folketællingen 1801

AF BENNY BRINCH

Befolkningstallet på Fur mere end fordobledes fra 1801 til 1834 – ifølge folketællingerne. Årsagen hertil kan være et stigende fødselstal, en faldende dødelighed, eller der kan være fejl ved kildematerialet. Man har hidtil anset folketællingen fra 1801 for at være ret pålidelig, men gennem en nøje analyse af tællingen og af forskelligt kontrolmateriale, først og fremmest kirkebøgerne, påviser adjunkt Benny Brinch, Skårup, at dette ikke er tilfældet for Furs vedkommende. Tællingen angiver 398 indbyggere i 1801, men det virkelige tal må have ligget omkring 600! Der mangler især husmænd, kvinder og børn, og disse »systematiske« fejl giver anledning til at frygte, at 1801-tællingen i almindelighed er behæftet med store mangler.

Metodiske problemer ved en case-study

Det kan måske virke overdrevent at benævne en artikel »folketællingen 1801« uden angivelse af begrænsninger, når det af det følgende vil fremgå, at der kun er tale om en kontrol af folketællingen 1801 på øen Fur i Limfjorden. Når denne titel alligevel er valgt, skyldes det følgende:

1. Den anvendte metode er ikke speciel for Fur, men kan også bruges ved tilsvarende undersøgelser af andre sogne.
2. En case study som denne kan siges at have generel karakter, når alment accepterede påstande kan modbevises ud fra denne.

Et aspekt, der rejser sig i forbindelse med en undersøgelse af folketællingen 1801 på basis af et eneste sogn, fremgår af Birgitta Odéns tanker om forholdet mellem den statistiske helhed og de enkelte elementer heri. Odén der er kendt for sit arbejde med metodiske problemer ved anvendelse af historisk-statistisk materiale mener, at det centrale spørgsmål er, om kildekritikken skal rette sig mod den statistiske helhed i sig selv, eller om den skal koncentrere sig om de enkelte tal. Ved at være opmærksom på problemerne omkring oplysningernes rigtighed for hvert enkelt af tallene i helheden opstår en fare for, at den pågældende kildes værdi som masseiagttagelse

skal gå tabt ved en sådan detailkontrol, da detailkontrollen fører direkte over i personal- og lokalhistorie¹.

Herimod kan man indvende, at en folketællings værdi som masseiagttagelse ikke går tabt ved en stikprøvekontrol i detail af forskellige sognes folketællinger i stedet for en generel kritik af folketællingen. Undersøgelsen af folketællingen på Fur 1801 har ganske vist mange berøringspunkter med personalhistorie. Men sammenholdes denne undersøgelse med tilsvarende undersøgelser af andre sogne, der tilsammen kan udgøre et repræsentativt udsnit af samtlige folketællinger 1801, kan man næppe sige, at værdien af folketællingen 1801 undersøgt på denne måde har tabt sit præg af masseiagttagelse.

Problemstilling

Man kan ikke sige, at Fur sogn er tilfældig udvalgt, så undersøgelsen gør intet krav på repræsentativitet i sig selv. Fur blev udvalgt på grund af en meget markant stigning i folketallet fra 398 i 1801 til 822 i 1834 ifølge folketællingslisterne.

Dette er mere end en fordobling af folketallet på 33 år. Kun 18 sogne har i samme tidsrum ifølge folketællingslisterne haft mere end en fordobling af folketallet ud af henved 2000 sogne i datidens Danmark².

Det indlysende spørgsmål er nu: hvad skyldes denne kraftige befolkningsvækst?

I international historisk-demografisk forskning har man beskæftiget sig meget med den pludselige, fælleseuropæiske befolkningsvækst efter slutningen af det 18. århundrede. Befolkningsvæksten var især kraftig i England og sammenfaldende med den industrielle revolution. Netop dette sammenfald har medført en livlig debat om sammenhængen mellem den økonomiske vækst og befolkningsvæksten. Denne debat er i de senere år ført på basis af detaljerede undersøgelser af bl. a. sogne, idet man til forskel fra tidligere har indset værdien af at gå til urmaterialet frem for til trykte landsomfattende statistikker³.

Der kan tænkes tre årsager til et kildemateriales angivelse af en stærk befolkningsvækst, som der er tilfældet for Furs vedkommende:

1. En stigning i fødselskvotienten
2. Et fald i dødskvotienten
3. Fejl i kildematerialet

De to første punkter skal ikke undersøges i denne forbindelse⁴. Det sidste punkt skal især dreje sig om en vurdering af folketællingen 1801. Det er her

relevant at påpege, at en meget stor del af den engelske debat har sin baggrund i, at man ikke har været klar over kildematerialets mangelfuldhed. Vidt forskellige tolkninger af det samme materiale har derfor været mulige.

Kontrolmateriale

For at kontrollere en folketælling må andre kilder inddrages. I den foreliggende undersøgelse er næsten samtlige relevante kilder anvendt. Især er lægdsruller, matrikelfortegnelser og frem for alt kirkebøger blevet brugt.

Kirkebøgernes oplysninger står i nøje forbindelse med folketællingernes oplysninger. Man kan vel tale om et komplementært forhold mellem de to kildetyper, idet folketællingerne kan betragtes som øjebliksbilleder af den løbende udvikling, kirkebøgerne er udtryk for. Disse to kildetyper kan altså bruges til gensidig kontrol. Men man må have for øje, at en sådan gensidig kontrol højst kan vise, at de to kilder er i overensstemmelse med hinanden. Hvis der var systematiske fejl af samme art i de to kilder, ville vi ikke kunne afdække fejlene. Man kunne for eksempel tænke sig, at tiggere hverken blev registreret i folketællinger eller kirkebøger. Gustav Bang har vist for det 17. århundredes vedkommende, at tiggere ikke konsekvent blev indført i kirkebøgerne⁵. De tilhørte jo ikke menigheden. Men hvis folketællingerne og kirkebøgerne ikke er i overensstemmelse med hinanden, kan man derimod sige, at en eller begge kilder er ukorrekte. Da sagen nu drejer sig om en kontrol af folketællingen 1801, skal kirkebøgerne som kontrolmateriale behandles særlig udførligt.

Kirkebøger⁶

En kirkebog kan defineres som en samling af registre over de kirkelige handlinger, som præsten i et sogn har foretaget, samt fortegnelser i tilslutning til disse registre. En kirkebog kan med andre ord indeholde blandt andet navne og datoer på fødte, døbte, døde, begravede, viede, konfirmerede samt til- og afgang for sognet.

Således omtaler missiverne af 20. maj 1645 og 17. maj 1646, der gav præsterne pligt til at føre kirkebøger, udtrykkeligt registre over fødte og døde. Alligevel er det mest almindeligt i det 17. og 18. århundrede, at kun dåbs- og begravelsesdagen anførtes i kirkebogen. I Fur sogns kirkebøger er før 1811 kun dåbs- og begravelsesdag angivet. I 1812 begyndte man at angive dødsdag og i 1813 også fødselsdag.

Ved dåbstilførslerne er faderens navn altid anført, mens moderens ofte er

udeladt. For Furs vedkommende angives både moderens og faderens navn fra 1808. Moderens navn fremgår af introduktionsdatoen, der står efter den egentlige dåbsregistrering. Introduktionen var ved reskriptet af 22-11-1754 gjort frivillig, men blev altså bibeholdt på Fur⁷. Før 1808 angives kun faderens navn. I det hele taget er Furs kirkebog 1808-1812 ført mere grundigt og systematisk end det tidligere var tilfældet. Det skyldes antagelig præsteskitet 1806⁸.

Før dåbsforordningen af 30. maj 1828 skulle dåben ske i kirken så vidt muligt første søndag efter fødselen, og hjemmedåb var kun tilladt i yderste nødsfald. Alligevel var hjemmedåb blevet almindeligt⁹. På Fur var hjemmedåb det almindelige efter 1801. Det har betydning at pointere dette, da hjemmedåb må antages at være foregået kort tid efter fødselen¹⁰. Derved blev næsten alle fødsler optegnet i dåbslisten. Oprindelsen til hjemmedåb har været, at det måske hastede med at få et svageligt barn døbt.

Ved tilførsler om begravelser er den afdødes alder ikke altid angivet. Men hvis den er angivet, kan den være meget unøjagtig. Et forsøg på at undersøge hvor mange af de talte personer ved folketællingen 1787 på Fur, der var døde i tidsrummet 1787-1801, mislykkedes fuldstændigt, hovedsageligt fordi aldersangivelserne var så upræcise ved begravelseslisterne, at kun personer med meget karakteristiske navne kunne identificeres med sikkerhed.

Ved forordningen af 13. januar 1736 indførtes konfirmation, men der blev ikke bestemt noget om registreringen af de konfirmerede. Lister over konfirmerede på Fur findes først efter 1813 i kirkebogen.

Ofte er der i kirkebøgerne særlige tilførsler om trolovelse. Af og til er kun trolovelsen, men ikke den påfølgende vielse registreret. Trolovelsen blev afskaffet som særlig ceremoni 1799. Efter den tid er der ofte ført særlige lister over indskrivning til ægteskab med angivelse af forlovere. Med hensyn til Fur angaves frem til 1808 de viedes navne og som oftest kun ét stednavn, der i de fleste tilfælde angav parrets fremtidige tilholdssted. Sådanne personer kan være svære at identificere. Efter 1808 angaves begge de viedes hjemsted. Først fra 1813 angaves også de viedes alder.

Der findes ingen tilgængelige undersøgelser af kirkebøgers pålidelighed som helhed. Den almindelige vurdering er, at som de er ført før 1814, udgør de en kildegruppe af højst forskellig værdi. Huller i indførslerne er næsten uundgåelige. Sygdom og bortrejse kan have hindret præster i at føre bøgerne. Der kan også være lakuner i tidsrummet mellem en præsts død og hans efterfølgers ankomst. Nogle kirkebøger giver undertiden indtryk af, at de er ført efter hukommelsen for et længere tidsrum under et. Præsten på Fur tog sig en kapellan af svaghedsgrunde i 1786. Dette synes dog ikke at have sat sig spor i kirkebogsførelsen. På Fur havde man præsteskitte to gange i perio-

den 1801–1834, nemlig 1806 og 1827¹¹. Det første skifte synes ikke at have haft nogen ugunstig indflydelse på kirkebogens førelse. Præsten døde 3-9-1806, men denne dato markerer ikke noget skift i kirkebogens håndskrift. Antagelig har kapellanden, der nævnes ved folketællingen 1801, ført kirkebogen i en årrække før præstens død. Men der ses to forskellige håndskrifter, hvilket må betyde, at præsten og kapellanden har skiftedes til at føre kirkebogen. Derimod afspejles skiftet 1827 meget tydeligt i førelsen af til- og afgangslisterne, der herefter er blevet forsømt i udstrakt grad.

Danske kancelli indgav en forestilling om en reform af kirkebogsførelsen 20-2-1811. Dette førte til reskriptet af 11-12-1812, hvorved de skematiske kirkebøger indførtes. I forbindelse hermed blev indføjet skemaer for sognets til- og afgang i kirkebøgerne¹². Tidligere var det fuldstændig overladt til præsten, hvorledes han ville føre kirkebøgerne.

Nu kom der særlige afsnit til fødte, døde og konfirmerede af hvert køn og til vielse. Desuden skulle kirkebogen føres i to ligelydende eksemplarer, det ene af præsten og det andet af degnen. Der var ikke angivet nogen dato for, hvornår de nye kirkebøger skulle tages i brug. Derfor påbegyndtes ordningen til forskellig tid, men de fleste begyndte 1814¹³. På Fur begyndtes 1813.

Ikke alt ved reformen var lige vellykket. Da listerne over til- og afgang ikke havde nogen betydning for kirkebogens egentlige formål, optegnelsen af kirkelige handlinger, blev de forsømt¹⁴. For Furs vedkommende er listerne ført fra 1813, men de er af højst forskellig værdi fra år til år. Den 24. maj 1822 kom en forordning, der indskærpede førelsen af disse lister. Men kun tyende, inderster og løsgængere skulle registreres. Reskriptet af 1812 omfattede alle¹⁵.

Dåbsforordningen af 30. maj 1828 beordrede, at enhver barnefødsel skulle anmeldes inden 8 dage til degnen, der straks skulle indføre en sådan anmeldelse i det eksemplar af kirkebogen, han førte. Derefter skulle han hver uge meddele sognepræsten disse anmeldelser. Heraf kan man vel slutte, at det har været et problem at få registreret børn, der døde før dåben. Dette fremgår også af de gentagne kancellicirkulærer om jordemoderens pligt til at anmeldte dødfødsler, som hun medvirkede ved. Jordemoderen skulle betale en bøde, hvis dette ikke blev overholdt¹⁶.

Det fremgår af de foregående kommentarer, at Fur sogns kirkebøger må anses for at være bedre end gennemsnittet på mange områder. Før 1808 har de dog væsentlige svagheder på grund af de sparsomme oplysninger, der vanskeliggør identifikationer. Dette er en kvalitativ konklusion baseret på de ydre omstændigheder. Det må være påkrævet at undersøge kvantitativt, om kirkebøgerne har væsentlige mangler.

En sådan kontrol kan ske ved at sammenligne kirkebogsindførslerne med folketællingerne. For at undgå problemer med, at alt for mange tilvandrede personer forstyrrer billedet, undersøges kun børn under 15 år i de to folketællingsår. Det viser sig da, at samtlige børn i denne aldersgruppe ved folketællingen 1834 genfindes som fødte i Furs kirkebøger. Dette harmonerer med, at reformen 1812 må have medført en forbedring af tilførslerne af fødte. Ved en tilsvarende undersøgelse med folketællingen 1801, lægdsrullerne 1800 og 1801 som kontrol fandtes 12 børn, hvis dåb ikke kunne findes i kirkebogen. Heraf kunne de 5 bestemmes som tjenestefolk ud fra folketællingen. Mindstealderen for disse var 8 år. Det kan derfor ikke udelukkes, at en del af børnene slet ikke er født på Fur. Men de 7 resterende kan ikke bortforklares og må tages som bevis på, at kirkebogens dåbstilførsler før 1801 ikke har været fuldstændige.

Endvidere er dødslisterne 1787–1801 undersøgt for børn, der efter aldersopgivelsen skulle være født i samme tidsrum. Der fandtes kun 2 børn, der ikke var døbt. Da de havde samme fader, kunne det tænkes, at de var tilflyttede sammen med deres forældre.

De dødfødte repræsenterer et særligt problem. På intet tidspunkt registreres de konsekvent. Der er eksempler på, at de kun registreres som fødte eller døde, men til tider registreres de begge steder. I de fleste tilfælde er det således muligt at korrigere både fødsels- og dødslisterne. Men det kan påvises, at i hvert fald 4 dødfødte hverken er registreret i fødsels- eller dødslisterne. Dette fremgår af en særlig liste i kirkebogen »Indberetning om dødfødte børn« (1816–1830), der er ført på basis af jordemoderens arbejde.

Indførslerne for vielser er også blevet kontrollerede. Alle ægtepars vielser for perioden 1801–1834 blev eftersporet. Langt de fleste ægtepars vielsesdato blev fundet. De resterende kunne ikke positivt bevises at være blevet viet på Fur.

Furs kirkebøger for perioden 1801–1834 har således haft fejl, men når der ses bort fra til- og afgangslisterne, er dette uden betydning for helhedsindtrykket. I hovedsagen må de angivne døbt og begravede give et korrekt billede af de virkelige forhold. Stort set det samme gælder antallet af vielser. Det vigtigste må være, at kirkebøgerne kan anvendes på tilfredsstillende måde som kontrol af folketællingen 1801.

Folketællinger i almindelighed

En folketælling før 1845 giver oplysning om en persons fulde navn, stilling i familien, alder, civilstand og erhverv. Først fra og med folketællingen 1845 angives også fødested¹⁷.

Det er den almindelige opfattelse, at folketællingerne 1769 og 1787 er upålidelige. Derimod hersker der bred enighed om, at folketællingen 1801 i det store og hele må anses for pålidelig med hensyn til de egentlige demografiske oplysninger, såsom folketallets størrelse. Det samme gælder i endnu højere grad folketællingen 1834¹⁸.

Som årsag til 1801-tællingens større pålidelighed anføres i litteraturen følgende argumenter:

1. Tællingstidspunktet var den 1. februar mod tidligere den 1. juli. Om vinteren må befolkningsbevægelser have haft mindst omfang.
2. Man havde større erfaring i 1801 med hensyn til listernes udfyldning.
3. Befolkningen var nu vænnet til, at folketællinger ikke medførte skatteudskrivninger.
4. Hverken i samtidig eller senere litteratur er der nogen antydning af, at tællingen skulle have været ufuldstændig¹⁹.

Disse argumenter har den fælles svaghed, at de er af ræsonnerende art uden egentlig basis i de relevante kilder, folketællingslisterne. Argumenterne virker derfor ikke umiddelbart overbevisende. Især de tre sidste argumenter synes at stå svagt.

Tællingen 1801 omfattede »alle og enhver, af hvad stand de være måtte, såvel indfødte som fremmede, der på den bestemte dag opholde sig her i riget, samt de indfødte, der vel kunne være på rejser, men hvorom det vides, at de enten her have deres sædvanlige opholdssted, eller at de også agte sig tilbage for her at etablere sig«²⁰.

Om tællingen 1834 hedder det, at »alle såvel indlændinge som udlændinge medtages, af hvad stand, køn og alder de ere, og hvad enten de høre til familien eller ikke, når de kun ej have deres faste hjem et andet sted i Danmark«²¹.

Princippet for tællingerne 1801 og 1834 er således mere omfattende end både de jure princippet og de facto princippet. Man tilstræbte tilsyneladende det første princip. Senere gik man over til at anvende de facto princippet²².

I øvrigt kan tællingerne sammenlignes umiddelbart, da de forskellige rubrikker kun adskiller sig lidt fra hinanden, og i realiteten indeholder de samme oplysninger²³. At tællingstidspunktet i 1834 var den 18. februar kan næppe have haft betydning.

I en besvarelse af Aarhus Universitets prisopgave i historie for året 1968 har Jørgen Elklit undersøgt de metodiske problemer ved anvendelse af moderne databehandling til at analysere det bevarede materiale fra folketællingen 1845. Elklits overvejelser har også gyldighed for de tidligere folke-

tællinger. Jørgen Elklit påpeger, at det altid vil være meget væsentligt at undersøge indsamlingsprocedurerne, som har frembragt det materiale, man ønsker at benytte²⁴. Dette synes kun at blive overfladisk berørt i de fleste værker, der tager stilling til folketællingernes kildeværdi. Tilsyneladende har kun Elklit forsøgt at vurdere en folketælling ved at gå til urmaterialet, i hvert fald når det drejer sig om værker med demografisk sigte.

Dette får betydning ved vurderingen af folketællingerne 1801 og 1834, da de adskiller sig på et meget væsentligt punkt med hensyn til indsamlingsproceduren. Ved folketællingen 1801 blev husstandsoverhovederne indkaldt fra prædikestolen til at møde hos præsten for at de og deres familier kunne optegnes. På landet blev dette udstrakt over flere efterfølgende søndage om nødvendigt. I 1834 skulle befolkningen ikke længere indkaldes for præsten. Tællingen blev iværksat af skolelærerne, der hver gik fra sted til sted i sit distrikt. Endvidere fortsatte man uafbrudt hver følgende dag efter tællingsdagen. Desuden blev der for første gang sammen med folketællingslisterne omdelt regler til vejledning²⁵.

Den første metode forudsætter, at beboerne mødte op i kirken, og at husstandsoverhovederne kom til tællingen. Dette må medføre en stor usikkerhed. Metoden i 1834 lider af den svaghed, at der ingen garanti er for, at skolelæreren orkede at gå rundt til alle i vinterkulden. Denne mulighed begrænses dog stærkt af, at præsten stadig havde overopsyn med tællingen²⁶.

Folketællingen 1801 på Fur

I det følgende redegøres for den konkrete kontrol af folketællingen 1801 på Fur ved hjælp af kirkebøger, lægdsruller, matrikelfortegnelser og folketællingerne 1787 og 1834.

En grov sammenligning af husstande ved folketællingen 1787 med husstande 1801 giver til resultat, at der kan påvises stort set lige mange husstande i hver lokalitet taget for sig på Fur ved de to tællinger²⁷. Det bemærkes, at folketællingen 1787 må have en anden definition på gård end folketællingen 1801, idet et hus med jord 1801 i flere tilfælde kan identificeres med en gård i 1787.

Hvis man på den anden side med udgangspunkt i folketallet 1787, der er 410 ifølge folketællingen, regner frem til den 1. februar 1801 ved at addere fødte og subtrahere døde i det mellemliggende tidsrum, kommer man til resultatet 403²⁸. Dette resultat er i meget fin overensstemmelse med folketællingsresultatet 1801 på 398 beboere. Der er altså påvist en overensstemmelse mellem de to folketællinger ved to forskellige metoder. Spørgsmålet er nu, om dette kan stå for en nærmere prøvelse.

Det første indicium på, at folketællingen 1801 er mangelfuld, fås ved sammenligning med huse og gårde anført på udskiftningskortets beboerliste²⁹. Udskiftningen blev antagelig gennemført i løbet af et par år, 1802–1803 som angivet på kortet. Dette bekræftes af, at med et par enkelte undtagelser kunne alle husstandsoverhoveder nævnt ved folketællingen 1801 genfindes på udskiftningskortet.

Forskellene i angivelsen af gårdenes antal i tabel 1 skyldes især, at folketællingerne har angivet ejendomme som gårde, der på udskiftningskortet ikke har haft over 1 tønne hartkorn. 1805-ejendomsstillingens lidt færre antal huse end udskiftningskortets kan skyldes sammenlægninger³⁰. Alt dette er dog mindre væsentligt i forhold til den store forskel i angivelsen af huse ved folketællingerne på den ene side og ejendomsopgørelserne på den anden side.

Tabel 1. Sammenligning af gårde og huse ved forskellige opgørelser.

	gårde	huse	i alt
Folketællingen 1787	67	42	109
Folketællingen 1801	67	36	103
Udskiftning 1802–1803	63	68	130
Ejendomsstilling 1805	64	63	127

Kilde: Bilag 1 og G. Begtrup s. 261 (jvf. note 33).

Denne forskel kan dog forklares ved udflytningerne, der skete i forbindelse med udskiftningen. I 1805 angaves at være 20 udflyttede gårde³¹. Husmandsparagraffen i forordningen af 23. april 1781, der angik udskiftning og udflytning, fik netop til følge, at mange husmænd fik jord i forbindelse med udskiftningen. Mange fik jord, hvor de udflyttede gårde tidligere havde haft tofter, haver og lignende³². Dette har sikkert også spillet en rolle for Furs vedkommende. Men mindst 20 husmænd på udskiftningskortets beboerliste kan på ingen måde identificeres med personer fra folketællingen. Med mindre disse husmænd er indvandret i perioden 1801–1803, hvad der må anses for helt usandsynligt, når det drejer sig om så mange, skal dette tolkes som fejl ved folketællingen. Dette bekræftes af, at det er sandsynliggjort, at 19 af disse husmænd er nævnt før tidspunktet for folketællingen 1801 i kirkebogen eller lægdsrullen 1800. På grund af identifikationsvanskeligheder kan det ikke afgøres helt sikkert, hvor mange der er nævnt³³.

På folketællingstidspunktet har de fleste af disse husmænd antagelig været inderster eller indsiddere. Dette slutes af en opgørelse 3-1-1803, der nævner

40 husmænd, hvilket er i god overensstemmelse med antallet af folketællingens husmænd³⁴.

Disse husmænds fraværelse ved folketællingen 1801 giver begrundelse for en nøjere kontrol. En sådan er blevet foretaget ved følgende fremgangsmåde: Kartotekskort blev udskrevet for samtlige personer, der nævnes ved folketællingerne 1787, 1801 og 1834. Under hensyntagen til de meget usikre aldersangivelser for begravede i perioden 1787–1801, blev de personer skilt fra, som kunne have overlevet til folketællingen 1801. Endvidere blev der udskrevet kartotekskort for fødte og viede i perioden 1787–1801, som ikke var nævnt ved tællingen 1801, og som ikke fandtes i begravelseslisterne.

Samtlige oplysninger, som fandtes i kirkebøgerne i perioden 1787–1834 blev påført disse kartotekskort. Hvis dette ikke var muligt, blev der udskrevet særskilte kort. Desuden blev oplysninger fra lægdsruller, udskiftningskort og forskellige matrikelfortegnelser påført kortene. Selv om denne metode sikrer en høj grad af pålidelige identifikationer, skal det siges, at især de almindeligste navne har voldt besvær. Men det er tilstræbt kun at medtage de personer, hvor sikkerheden, nødvendigvis ud fra et subjektivt skøn, har været tilfredsstillende (se bilag 3).

Hovedprincippet ved undersøgelsen har været, at hvis en person er nævnt både før og efter folketællingen 1801 uden at være talt, må vedkommende være blevet glemt. Dog således at meget gamle, der er fundet i begravelseslisterne efter 1801 uden at være fundet også før 1801, er taget med ud fra den betragtning, at de næppe kan være tilvandet i de umiddelbart foregående år. Dette princip tager ikke hensyn til midlertidigt fravær, men da dette kan anses for at være af begrænset omfang ifølge en undersøgelse af vandringer, er der set bort fra dette³⁵. I øvrigt findes ingen mulighed for at kontrollere et kortvarigt fravær.

Med hensyn til folketællingen 1834 kunne ingen forglemmelser påvises. Alle fødte i perioden 1801–1834, der ikke var nævnt 1834, kunne forklares fraværende 1834 eller døde forinden. Således manglede kun 12 af personerne i lægdsrullen 1834 ved folketællingen. Deres alder varierede mellem 15 og 27 år. Det må antagelig betyde, at de simpelthen har været fraværende på folketællingstidspunktet.

Denne metode lider af åbenlyse mangler. Først og fremmest vil tjenestefolk unddrage sig kontrol, da de ikke optræder i ret mange af de ovennævnte kilder. Dette gælder især kvinder, da en del mandlige tjenestefolk vil kunne findes i lægdsrullerne. Desuden vil alle, der er glemt ved folketællingen 1787 og har overlevet til 1801, næppe blive fundet ved den skitserede metode. Det fundne antal manglende personer kan altså ud fra dette synspunkt anses for et minimumstal. Men på grund af de store identi-

fikationsvanskeligheder vil måske for mange personer blive registreret som manglende i 1801. En anden ukontrollerbar fejlmulighed er vandringerne omfang. En del af de manglende i 1801 kunne tænkes at være midlertidigt fraværende og derfor ikke talt. Men som tidligere omtalt har vandringer næppe haft noget stort omfang.

Aldersgruppen 0–14 år må antages at være mindst påvirket af disse fejlmuligheder. Alligevel er der i denne aldersgruppe fundet 60 manglende. 34 af disse var i alderen 0–4 år. Det bemærkes, at gruppen af talte 1801 i denne aldersklasse kun udgjorde 32³⁶. I øvrigt er det et generelt fænomen, at spædbørn ikke tælles i fuldt omfang ved folketællinger³⁷. Det kan således slås fast, at det ikke kun er identifikationsvanskeligheder, der er årsag til en tilsyneladende underregistrering 1801.

Tabel 2. Børn døbt 1.7.1787 til 1.2.1801, der ikke er fundet begravede før 1.2.1801 og ikke talt 1801.

	Fader talt 1801	Fader ikke talt 1801	Fader død før 1801	I alt
1794–1801 drenge	5	10	1	16
piger	16	7	1	24
1787–1793 drenge	2	5	3	10
piger	4	4	2	10
I alt	27	26	7	60

Kilde: Kirkebogen 1787–1801 og folketællingen 1801.

Opdelingen i de to perioder i tabel 2 skyldes ønsket om at kunne betragte den gruppe, der ikke kan have været ude at tjene, nemlig 0–6 årige. For denne gruppes vedkommende gør altså ingen af de tidligere nævnte fejlmuligheder sig gældende. Det er dermed uden for al tvivl, at der er fejl ved folketællingen. De 25 af de børn, hvis fader ikke er talt, er børn af de tidligere omtalte husmænd. De børn, hvis fædre er talte, fordeler sig jævnt på gårdmandsfamilier og husmandsfamilier med henholdsvis 16 og 12 børn. Det er påfaldende, at der er så forholdsvis mange piger af talte fædre, der er blevet glemt i den yngste gruppe. Der er altså tale om en underregistrering af børn i det hele taget, men således at der er overvægt til piger i de yngste aldersklasser.

En anden gruppe, nemlig mænd i lægdsrullen 1800, kan give et ret sikkert bevis for mangler ved folketællingen (tabel 3). Identifikationsgraden for disse mænd med folketællingens mænd er meget stor, fordi lægdsrullen angiver både fader, fødested og alder.

Tabel 3. Mænd i lægdsrullen 12.11.1800.

	Udskrevet 1801		Hjemme 1801		I alt
	født på Fur	andre	født på Fur	andre	
Talt 1801	21	1	108	1	131
Ikke talt 1801	14	0	37	5	56
I alt	35	1	144	6	187

Anm.: Ved udskrevet forstås dels de, der er udkommanderet på sessionstidspunktet og dels de, der skulle udkommanderes i 1801. Flest mulige fra lægdsrullen er søgt identificeret med folketællingens mænd, således at opgørelserne for ikke-talte er minimumstal. 5 personer fra lægdsrullen er ikke medregnet, idet de har forladt lægdet før folketællingen.

Der er relativt flere glemte blandt de udskrevne end blandt de hjemmeværende, som man kunne forvente. Alle burde være talt ifølge folketællingsreglerne. I øvrigt er der talt 5 mand 1801, der i lægdsrullen angaves at være med fregatten St. Thomas. Af de ikke talte angaves 4 ligeledes at være med St. Thomas. Der er altså ikke nogen konsekvens i udeladelserne.

Tallene for de udensogns fødte er for små til at slutte noget sikkert, selv om de bekræfter en formodning om, at sådanne personer i særlig grad er blevet glemt. Alt i alt er der ved hjælp af lægdsrullen 1800 fundet mindst 56 manglende mænd ved folketællingen 1801.

Denne detaljerede undersøgelse af forholdene på Fur omkring 1800 har vist, at 185 navngivne personer ikke er blevet talt ved folketællingen 1801³⁸. Aldersfordelingen af disse 185 personer fremgår af tabellen i bilag 4. Det rigtige antal manglende er sandsynligvis højere, idet for eksempel næppe alle kvinder er fundet (jvf. bilag 4). Man kan derfor regne med henved 200 glemte personer ved tællingen og 398 talte, hvilket vil sige, at ca. 1/3 af befolkningen på Fur ikke blev talt i 1801!

Konklusion

1. Folketællingen 1801

Problemet er da, hvad denne underregistrering i 1801 skyldes. Kruse fortæller om præsten i 1801, Iver Nielsen Arrøe, at »furboerne have den dag i dag en del fortællinger om hans mange egenheder«³⁹. Kruses udsagn, der er baseret på mundtlig overlevering, støttes ikke af andre kilder. Hverken

i bispearkivet eller provstearkivet fandtes kritik af Arrøes embedsførelse. Kun en svag antydning er fundet: »Hr. Iver Arrøe har for svagheds skyld 1786 taget sig en personel kapellan hr. Gravers Thorbull«⁴⁰. Præstens svaghed har ytret sig ved, at han ikke selv har ført folketællingslisterne 1787. Men i 1801 er folketællingslisterne underskrevet af Arrøe. Svagheden kan altså have været noget forbigående. Det er ikke muligt at afgøre, om dette kan begrunde folketællingens fejl 1801, men muligheden foreligger. Derimod kunne tællingsproceduren i 1801 være baggrund for fejltællingen.

De glemte 200 personer udgjorde ikke et tilfældigt udsnit af Furs befolkning⁴¹. Det viste sig, at der manglede 20 husstande med ialt 67 personer, der i 1802 var husmandsfamilier, men som i 1801 antagelig har været inderster og indsiddere. Disse manglende husstande ernærede sig først og fremmest ved fiskeri.

Der fandtes endvidere en stor gruppe manglende unge mennesker, der antagelig for en stor dels vedkommende har været tjenestefolk (ialt 43). Men herudover kan der tænkes at have manglet flere tjenestefolk, idet kildematerialet ikke er velegnet til at indfange glemte personer i denne gruppe.

Foruden den erhvervsmæssige skævhed var der en udpræget aldersbetinget skævhed. Især børn og gamle blev ikke talt i fuldt omfang. Ialt 60 børn under 14 år, heraf 24 blandt de glemte husmandsfamilier. For 0–4 årige var der endda flere utalte end talte. I denne forbindelse kan også nævnes en skævhed ved aldersangivelserne. Relativt mange drenge opgav at være i alderen 11–15, skønt de i virkeligheden var flere år ældre. Dette skal antagelig forstås som et forsøg på at komme under udskrivningsalderen.

Endvidere var der tale om en betydelig forskel på tællingen af de to køn. Især synes kvinder i alderen 10–39 og 50–59 at være utilstrækkeligt talt. På grundlag af det eksisterende kildemateriale kunne det ikke afgøres, hvor mange kvinder der manglede i alt⁴². I det hele taget er kildematerialet bedst egnet til at indfange glemte mænd, blandt andet på grund af lægdsrullerne og matrikelfortegnelserne.

Disse systematiske fejl ved folketællingen 1801 forekommer ikke overraskende i sammenhæng med tællingsproceduren, hvor kun husstandsoverhoveder blev indkaldt. Derfor må der være en mulighed for, at mange andre sogne end Fur har en defekt folketælling 1801.

Denne mulighed synes så meget mere sandsynlig, som man ikke tidligere har undersøgt folketællingen i detalier. Tværtimod har man ved lidt løse argumenter for folketællingen som helhed ment, at den var pålidelig. Et af argumenterne var, at der hverken i samtiden eller senere var fremsat nogen alvorlig tvivl om folketællingens pålidelighed. Dette er hermed forsøgt. Fremtidige undersøgelser af folketællingen 1801 må afsløre om den hidtidige op-

timisme i forskningen om dens pålidelighed er berettiget, således at fejltællingen på Fur skyldes særlig lokale forhold som for eksempel præstens særheder, eller om tællingsproceduren generelt har fremkaldt fejl.

2. Metode

Den anvendte metode er meget tidkrævende og kan vel sagtens forekomme lidt for grundig. Bortset fra, at det kan være et formål i sig selv at finde navnene på manglende personer ved folketællingen, kunne man udmærket tænke sig mere enkle kontrolforanstaltninger.

Hvis man fra folketallet i 1834 (822) trækker fødselsoverskuddet i årene mellem 1801 og 1834 (197), får man til resultat 625. Dette tal er i god overensstemmelse med, at der til de 398 talte personer i 1801 skal tillægges o. 200 glemte⁴³. Men på den anden side er denne overensstemmelse måske helt tilfældig, da vandringerne omfang 1801–1834 ikke kan klarlægges fuldt ud.

Den mest nærliggende kontrolmulighed er selvfølgelig at sammenligne folketællingerne 1787 og 1801 på basis af fødselsoverskuddet i de mellem-liggende år, da vandringerne omfang i dette korte åremål antagelig har været stærkt begrænset. Men her viser netop forholdene på Fur, hvor forsigtig man skal være. Som tidligere nævnt er disse to tællinger i meget fin overensstemmelse. Hvis man derfor kun havde brugt denne overfladiske kontrol, ville man ikke have opdaget fejltællingen 1801. Denne fine overensstemmelse skyldes, at folketællingen 1787 også er meget mangelfuld⁴⁴.

Her ser man altså fordelene ved den detaljerede undersøgelse med navns nævnelse af glemte personer. Man undgår delvist problemet med, at kilderne lider af samme systematiske fejl og derfor ikke kan kontrollere hinanden.

Hvis man derimod af en eller anden grund ved, at en folketælling er korrekt, at kirkebogsmaterialet er anvendeligt og at vandringerne omfang er overskueligt, så kan man kontrollere efterfølgende og forudgående folketællinger blot ved at beregne fødselsoverskud og nettoindvandring. I dette tilfælde ville det være for omstændeligt og unødvendigt at lede efter navngivne glemte personer.

Noter

1 Her efter Jørgen Elklit: *Folketællingen 1845* (1970) s. 5 og 55. Elklit mener, at denne fare er overdrevet.

2 *Statistisk Tabelværk I* (1835) s. 6–25.

- 3 Jvf. Hans Chr. Johansen: Befolkningsudviklingen på landet i Danmark omkring år 1800, i *Historie IX*, 1 (1970) s. 85–87.
- 4 Der henvises til Benny Brinch: *Befolkningsudviklingen på Fur 1801–1834* (1973), duplikeret på Statsbiblioteket i Århus og arkiver m. v.
- 5 Gustav Bang: *Kirkebogsstudier* (1906) s. 26.
- 6 Afsnittet er baseret på Fabritius og Hatt: *Håndbog i Slægtsforskning*, 3. udgave (1963), s. 73, s. 80–84 og s. 177–181 foruden Fur sogns kirkebøger.
- 7 S. Nygaard: *Vejledende Arkivregistratur* bd. 5 (1933), s. IV
- 8 R. H. Kruse: *Beskrivelse over Øen Fur*, i *Samlinger til Jydsk Historie og Topografi* bd. 1 (1866–67), s. 404–405.
- 9 *Dagligliv i Danmark i det 19. og 20. århundrede* bd. I (1963) s. 43.
- 10 Gustav Bang: *Kirkebogsstudier* (1906), s. 107. I det 17. århundrede gik der sædvanligvis kun 1 dag mellem fødsel og hjemmedåb.
- 11 R. H. Kruse: *Anførte værk*, s. 405–406.
- 12 Anna Thestrup: *Kirkebøgernes til- og afgangslister*, i *Fortid og Nutid* bd. 24, (1971), s. 529–530.
- 13 Anna Thestrup s. 530–531.
- 14 Anna Thestrup s. 531.
- 15 Anna Thestrup s. 531–532.
- 16 Axel Holck: *Dansk Statistiks Historie 1800–1850*, (1901), s. 165–166.
- 17 Axel Holck: *Anførte værk*, s. 145, Jørgen Elklit: *Anførte værk*, s. 17.
- 18 V. Falbe Hansen og Scharling: *Danmarks Statistik* bd. I (1885), s. 405, Aksel Lassen: *Fald og Fremgang* (1965), s. 23, Jørgen Elklit: *Folketællingen 1845* (1970), s. 41 og 56.
- 19 Adolph Jensen: *Befolkningsforhold i de Nordiske Lande i det 18. århundrede*, i *Nationaløkonomisk Tidsskrift* (1935), s. 10–11.
- 20 Falbe Hansen og Scharling: *Anførte værk*, s. 408.
- 21 Falbe Hansen og Scharling, s. 408.
- 22 Falbe Hansen og Scharling s. 409.
- 23 Axel Holck: *Anførte værk*, s. 145.
- 24 Jørgen Elklit: *Anførte værk*, s. 21.
- 25 Falbe Hansen og Scharling: *Anførte værk*, s. XIII.
- 26 Falbe Hansen og Scharling, s. 414.
- 27 Se bilag 1.
- 28 Se bilag 2.
- 29 Se bilag 1.
- 30 Thomas Nielsen: *Fur Ø's Spare- og Laanekasse gennem 75 år* (1948), s. 33 omtaler en sammenlægning.
- 31 Gregers Begtrup: *Beskrivelse af Agerdyrkningens Tilstand... Viborg Amt*, bd. 7 (1812), s. 261.
- 32 Fridlev Skrubbeltrang: *Husmand og Inderste* (1940), s. 324–25.
- 33 Se bilag 3.
- 34 1803. *Lister over Husmænd, inderster og hjemmевærende skattepligtige børn i Viborg Amt* (Rentekammeret 2425.330).
- 35 Benny Brinch: *Anførte værk*, s. 49–51.
- 36 Se bilag 4.
- 37 Jørgen Elklit: *Anførte værk*, s. 47.
- 38 Se Benny Brinch: *Anførte værk*, bilag 3 om en liste over de manglende personer.
- 19 Fortid og nutid

- 39 R. H. Kruse: *Anførte værk*, s. 416.
- 40 *Liber Daticus* – 1812 for Harre-Nørre herreders provsti, fol. 74 (C2-7).
- 41 For en nøjere redegørelse, se Benny Brinch: *Anførte værk*.
- 42 Se bilag 4.
- 43 Se bilag 2.
- 44 Manglerne ved folketællingen 1787 er ikke talmæssigt opgjort, men er af samme størrelsesorden som folketællingen 1801. Dette resultat er bekræftet ved en uafhængig undersøgelse foretaget af civilingeniør Jens V. Olsen, Roskilde (ikke offentliggjort). Hans Chr. Johansen: *Anførte værk*, s. 99–100 (jvf. note 3) er opmærksom på problemet angående folketællingernes underregistrering, men opgiver at gøre noget ved det på grund af identifikationsvanskeligheder. Disse identifikationsvanskeligheder lettes ved den her fremlagte metode, hvor man får så mange oplysninger om hver person, at kun de færreste unddrager sig identifikation.

Bilag 1.

Sammenligning af gårde og huse 1787, 1801 og 1802–1803.

	1787		1801		1802–1803	
	gårde	huse	gårde	huse	gårde	huse
Debel	15	12	16	12	16	21
Lundgård ¹	2	0	2	0	2	2
Bjerregård	3	0	3	0	3	0
Engelst	8	1	8	1	8	1
Vojel	5	0	5	0	5	0
Grisselgårde	3	0	3	0	3	0
Hvirp ²	1	12	1	11	1	18
Nederby ³	13	8	12	4	11	12
Madsbad	12	7	12	6	10	11
Præstegårde	3	0	3	0	2	1
Sunde ⁴	2	2	2	2	2	2
I alt	67	42	67	36	63	68

Kilde: Folketællingerne 1787, 1801 og udskiftningskortets navneliste 1802–1803.

NOTER:

- 1 I 1802 oprettedes to nye ejendomme ved Holme, der ligger i nærheden af Lundgård (Thomas Nielsen s. 34–35) (jvf. note 32).
- 2 Skolehuset og degneboligen indbefattet. I 1801 synes skolehuset ikke at have været beboet. En indsidder er regnet som selvstændig husstand i 1787, men ikke 1801. Indsiddere er ikke medregnet i tabellen.
- 3 Præstegården indbefattet. En gård er ved folketællingen 1801 fejlagtigt opført under Madsbad (Niels Jensen Dalsgaard). Niels Jensen Dalsgaard benævnes i kirkebogen konsekvent »af Nederby«. Endvidere er en gård blevet opdelt i 3 parceller hver på 4 skæpper hartkorn i forbindelse med udskiftningen (Mads Lillebond). De to blev indlagt under allerede eksisterende ejendomme, mens den tredje parcel fortsatte som husmandssted (Thomas Nielsen s. 23) (jvf. note 32).
- 4 De to huse er møllen og færgehuset.

Bilag 2.

Fødte (F), døde (D), viede (V) og fødselsoverskud (F ÷ D) 1787–1801.

	F	D	F ÷ D	V		F	D	F ÷ D	V
1801.....	17	15	2	2	1787 ²	6	3	3	3
1802.....	14	19	÷ 5	11	1788.....	13	10	3	5
1803.....	24	12	12	6	1789.....	10	18	÷ 8	9
1804.....	10	9	1	4	1790.....	13	15	÷ 2	9
1805.....	16	12	4	3	1791.....	17	18	÷ 1	5
1806.....	19	20	÷ 1	5	1792.....	19	16	3	7
1807.....	20	10	10	5	1793.....	15	11	4	4
1808.....	12	18	÷ 6	7	1794.....	13	12	1	7
1809.....	20	10	10	2	1795.....	13	12	1	11
1810.....	14	20	÷ 6	4	1796.....	24	22	2	11
1811.....	17	19	÷ 2	3	1797.....	23	29	÷ 6	14
1812.....	15	17	÷ 2	11	1798.....	24	14	10	1
1813.....	13	13	0	10	1799.....	20	24	÷ 4	5
1814.....	26	14	12	7	1800.....	19	32	÷ 13	4
1815.....	15	9	6	7					
1816.....	24	13	11	6		229	236	÷ 7	95
1817.....	28	7	21	1					
1818.....	18	8	10	9					
1819.....	30	7	23	5					
1820.....	20	18	2	4					
1821.....	25	17	8	9					
1822.....	28	9	19	5					
1823.....	23	9	14	5	Anm.: Tallene er korrigerede. Hvor der				
1824.....	10	18	÷ 8	3	kun blev angivet døpte, er der ved et til-				
1825.....	31	41	÷ 10	15	læg kompenseret for fødte, der ikke er				
1826.....	25	10	15	4	blevet døbt. Dette tillæg er bestemt ud fra				
1827.....	31	16	15	3	begravelseslisternes angivelser om udøbte.				
1828.....	21	13	8	7	Der er således en yderligere mulighed for,				
1829.....	37	20	17	7	at fødselstallene har været lidt højere end				
1830.....	19	13	6	4	i tabellen. Dette gælder især før 1801, hvor				
1831.....	26	25	1	4	hjemmedåb ikke var almindelig. Antal				
1832.....	29	23	6	10	begravede er anset for at være lig antal				
1833.....	26	22	4	10	døde. I øvrigt haves ingen kontrolmulig-				
1834 ¹	3	3	0	1	heder.				

Kilde: Kirkebøgerne for de betragtede tidsrum.

NOTER:

1 Før 18.2.1834.

2 Efter 1.7.1787.

Bilag 3.

Navnefordeling i procent ud fra folketællingen 1801.

Mænd	%	Kvinder	%
Christen	26	Anne	27
Jens	15	Maren	22
Niels	14	Inger	12
Søren	6	Kirsten	7
Anders	6	Boel	7
Mikkel	6	Mette	6
Gravers	4	Johanne	6
Thomas	4	Karen	5
Thøger	4	øvrige	8
Peder	3		
øvrige	12		
	100		100

Det fremgår, at der er en meget ringe spredning af navne. Dette gælder især for kvinders vedkommende. Man får et indtryk af, at spredningen på Fur endog har været speciel ringe ved sammenligning med Hans Chr. Johansens tilsvarende undersøgelse (s. 95) (jvf. note 3).

Dette forhold har i høj grad vanskeliggjort identifikationer. Det vil således kun i meget specielle tilfælde være muligt at identificere en person, hvor kun navnet er angivet. Hvis alder og hjemsted tilføjes, vil en identifikation i de fleste tilfælde kunne ske. Alder alene kan kun sikre identifikation, såfremt aldersangivelsen er helt korrekt, for eksempel baseret på dåbs- eller fødselsdato. Dette indebærer, at tjenestefolk kun meget vanskeligt kan identificeres.

På Fur har man øjensynligt selv haft meget svært ved at skelne, idet mange personer fik et tilnavn. Dette er både godt og ondt. Principielt skulle det øge sikkerheden for identifikationer, men i praksis forøges forvirringen. Tilnavnet anvendtes nemlig ikke konsekvent, og det er ikke på forhånd indlysende, at Christen Hummel er den samme som Christen Christensen, når der findes 57 personer, der hedder Christen.

Endelig optræder en vis usikkerhed i forbindelse med datidens skrivemåde. Birgitte og Birthe brugtes synonymt. Det samme gælder Laust-Lars, Boel-Bodil, Kirsten- Kirstine, Ane-Anne-Anna og flere andre.

Bilag 4.

Aldersfordeling 1801.

	Talte			Utalte			Tilsammen		
	mænd	kvinder	i alt	mænd	kvinder	i alt	mænd	kvinder	i alt
0-4.....	18	14	32	14	20	34	32	34	66
5-9.....	25	16	41	6	8	14	31	24	55
10-19.....	28	26	64	18	13	31	56	39	95
20-29.....	35	21	56	12	10	22	47	31	78
30-39.....	43	28	71	9	11	20	52	39	91
40-49.....	25	26	51	10	12	22	35	38	73
50-59.....	33	23	56	9	7	16	42	30	72
60-69.....	11	10	21	5	7	12	16	17	33
70-79.....	2	3	5	4	6	10	6	9	15
80-89.....	1	0	1	2	1	3	3	1	4
Ukendt.....	0	0	0	0	1	1	0	1	1
	221	167	398	89	96	185	320	263	583

Kilde: Folketællingen 1801 og de navngivne, glemte personer.

Anm.: Aldersangivelserne for folketællingens vedkommende (»talte«) er brugt uden korrektioner bortset fra en omregning fra »løbende alder« til alder i almindelig forstand. De »utaltes« alder er beregnet ud fra diverse kilder med følgende prioritering: dåbsliste – folketællingen 1834 – lægdsruller – konfirmations- og vaccinationslister – vielseslister – begravelseslister.

For at kontrollere folketællingens aldersangivelser er der foretaget en χ^2 -test på endecifrene for disse.* Under antagelse af en forventet jævn fordeling på de 10 cifre gav denne test signifikans på 1 %-niveauet.** Cifrene er altså ikke jævnt fordelt. Det fremgår, at især endetallet 2 er overrepræsenteret. Der er ikke tale om præference for 0 og 5, som man kunne vente.

endeciffer: 0	1	2	3	4	5	6	7	8	9		
antal:	43	35	67	39	45	35	29	35	40	30	i alt 398

Anm.: Cifrene er fra de løbende aldersangivelser, og ikke fra aldersangivelserne i normal forstand.

Det er dermed påvist med mere end 99 % sandsynlighed, at aldersangivelserne som helhed er unøjagtige. Men da aldersgrupperne er relativt vide med et interval på 10 år, vil dette kun spille en rolle for aldersfordelingen, hvis der er tale om systematiske afvigelser. Det kunne for eksempel være tilfældet, hvis man løj sig yngre for at undgå indkaldelse til militæret, eller løj sig ældre for at opnå forskellige rettigheder.

* Ved χ^2 -tests undersøger man, om der kan konstateres væsentlig (signifikant) forskel mellem den fundne fordeling og en teoretisk fordeling.

** Den fundne fordeling af cifrene er altså næppe en tilfældig variation af de teoretiske fordeling, der lader alle cifre optræde med lige stor sandsynlighed.